

tot uitdrukking'. Het voornaamste zwakke punt van haar studie ligt naar mijn idee hierin, dat ze niet heeft nagegaan hoe deze expressieve waarde van de jacht buiten de kring van de jagers zelf functioneert. Anders dan in het geval van de legendarische Trobrianders speelt het leven van Nederlandse jagers zich immers voor het grootste deel niet af in een kleine besloten gemeenschap, maar in de wereld daarbuiten. Welke functie heeft de jacht voor de rest van hun bestaan? Waarom willen mensen status en identiteit tot uitdrukking brengen via de jacht en niet via biljarten, voetballen of hockeyen? Of als ze ook al biljarten, voetballen en hockeyen, waarom moeten ze dan zonodig nog op jacht gaan? Welke factoren zouden daarachter kunnen zitten? Dahles erkent herhaaldelijk dat ze door de opzet van haar onderzoek eigenlijk niets over de sociale achtergrond van haar jagers kan vertellen, wat haar overigens niet weerhoudt om desondanks ettelijke *sweeping statements* ten beste te geven (290). Maar ze licht niet toe, waarom ze de opzet dan niet zo heeft veranderd dat ze hierover wel inzicht had kunnen krijgen. Het is opvallend dat ze voor haar onderzoek geen enkel archief heeft geraadpleegd. Had de antropoloog hier niet iets kunnen leren van de historicus?

C. A. Davids

H. J. Kuipers, *De wereld als werkplaats. Over de vorming van Kees Boeke en Beatrice Cadbury* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 1992, IISG-studies + essays XVII; Amsterdam: Stichting beheer IISG, 1992, 232 blz., f38,50, ISBN 90 6861 066 X).

In de geschiedschrijving van het westerse onderwijs wordt de vroegetwintigste-eeuwse reform-pedagogische beweging dikwijls als een cesuur aangemerkt. Vanuit kritiek op het kindonvriendelijke, passieve en cognitieve karakter van het bestaande onderwijs ontstonden toen kindgerichte, op zelfwerkzaamheid en veelzijdige ontwikkeling gebaseerde vernieuwingsscholen. Reformpedagogen als Montessori, Petersen (van het Jenaplan) en de Nederlandse onderwijzer Ligthart zijn van die 'vernieuwingspedagogiek' opvallende exponenten.

In die rij past ook het echtpaar Boeke-Cadbury, dat in 1926 in Bilthoven de 'Werkplaats' stichtte. Begonnen als een familieklasje voor hun eigen kinderen, groeide de Werkplaats in de jaren dertig uit tot een instelling met ongeveer 150 leerlingen; bij Boekes afscheid in 1954 was dit aantal gestegen tot tegen de 400. De geschiedenis van deze school spreekt tot de verbeelding. Niet alleen omdat bekende persoonlijkheden als koningin Beatrix er hun vorming ontvingen, maar ook vanwege de anti-kapitalistische en principieel pacifistische levensbeschouwing van de stichters, de rijke dochter van een Engelse cacao-fabrikant Beatrice Cadbury (1884-1976) en de Nederlandse ingenieur Kees Boeke (1884-1966).

Hoe kwamen deze twee al niet meerzo jonge idealisten tot een dergelijk pedagogisch initiatief? En waaraan ontleenden zij als *outsiders* in onderwijsland hun pedagogische en onderwijskundige ideeën? Het zijn deze vragen die centraal staan in het proefschrift van de pedagoog en socioloog Hans-Jan Kuipers, dat in 1992 verscheen. Zich onder meer beroepend op H. W. von der Dunk, die stelde dat de Werkplaats 'de opvoedkundige in het leven riep' en niet andersom', ging hij op zoek naar de wortels van hun pedagogiek. Hij hanteerde daarvoor de methode van het 'sociologisch levenslooponderzoek', dat wil zeggen het reconstrueren van de sociale verbanden waarin Boeke en Cadbury tot 1926 leefden. Vervolgens ging hij na, hoe die vorming doorwerkte in de Werkplaats-praktijk.

Als belangrijkste inspiratiebron ziet Kuipers de religieuze achtergrond van Beatrice Cadbury. Zij kwam uit een traditioneel quakermilieu, waarin een blijmoedig christendom, wereldverbetering, het in-liefde-dienen van de gemeenschap, en het afwijzen van geweld belangrijke kenmerken vormden. De levensbeschouwing van Kees Boeke, gevormd door zijn doopsgezinde afkomst en de sociaal bewogen studentenkringen waarin hij tijdens zijn Delftse studie jaren

verkeerde, sloot daar goed bij aan. Hun huwelijk in 1911 markeerde het afscheid van Boekes nauwelijks begonnen ingenieursloopbaan en het begin van hun levenslange inzet voor het verbeteren van de samenleving, eerst langs de weg van zending en vredeswerk, daarna via de opvoeding. In die keuze speelden ook christen-socialistische en christen-anarchistische denkbeelden mee.

Deze en andere levensbeschouwelijke achtergronden vindt Kuipers terug in de Werkplaats-praktijk. Zo relateert hij bijvoorbeeld de democratie-door-consensus, zoals die in de Werkplaats via de wekelijkse 'Bespreking' tot stand kwam, aan de traditionele 'Business Meeting' van de quakers. De op experimenten gebaseerde didactiek van het onderwijs in de natuurwetenschappen vertoont — tweede voorbeeld — verwantschap met het principe van praktische bruikbaarheid dat kenmerkend was voor quaker-scholen. Tenslotte ziet Kuipers parallellen tussen het productieassociatieachtige karakter van de Werkplaats (met eigengemaakte meubels en leermiddelen, gezamenlijke maaltijden bereid uit deels zelf gekweekte producten enzovoorts) en de koloniegedachte van de christen-anarchisten.

Een probleem van die benadering is, dat veel kenmerken van de Werkplaats ook terug te vinden zijn in andere reformpedagogische schoolconcepten, zoals de Landerziehungsheime of de Arbeitsschule. Ook waren Boeke en Cadbury van dichtbij op de hoogte met de montessorimethode, waarvan eveneens het een en ander in de Werkplaats te herkennen valt. Ontleenden zij hun opvoedingsdenkbeelden daarom niet gewoon aan al langer bestaande reformpedagogische ideeën en volgde Kuipers dus het verkeerde spoor terug? Hijzelf zegt van niet: pas nadat de Werkplaats vorm had gekregen ging het echtpaar Boeke-Cadbury zich intensief in reformpedagogische kringen bewegen.

Dit neemt niet weg, dat Kuipers' ijver om de Werkplaats-praktijk volledig te verklaren uit de soms wel heel ruim genomen sociale verbanden van de stichters, regelmatig ontaardt in inlegkunde. Moeiteloos verbindt hij bijvoorbeeld de ideeën van Tolstoi met het populaire Werkplaatsliedje Aidai ('Als ieder deed als ik'), de gewoonte om leerlingen iedere dag ter verwelkoming een hand te geven met het dagelijkse gezamenlijke ontbijt in de Cadbury chocoladefabriek, en Boekes zogenaamde 'leiderskamertje' van waaruit hij de hele Werkplaats kon overzien met de bevoogdende armenzorg in Nutsverband van zijn grootvader van moederszijde Oort.

Ondanks dit deels speculatieve karakter heeft het boek waardevolle kanten. Niet alleen omdat het de boeiende achtergronden schetst van twee markante levens, maar ook vanwege de betekenis ervan voor de historiografie van het onderwijs. De beeldvorming van de reformpedagogische beweging als een cesuur wordt, zeker sinds het verschijnen van een overtuigend boek hierover van de Zwitserse pedagoog J. Oelkers in 1989², meer en meer ingeruild voor de visie dat deze beweging wortelde in een brede pedagogische traditie. Door enkele van die historische lijnen te laten zien draagt Kuipers bij aan het onderbouwen van de stelling, dat er in pedagogenland veel minder nieuws onder de zon is dan soms wel wordt beweerd.

Mineke van Essen

1 H. W. von der Dunk, 'Kees Boeke in het licht van onze tijd' in: H. J. Jacobs, A. van den Berg, ed., *De samenleving als leerschool. Bijdragen aan een colloquium over de betekenis van Kees Boeke voor heden en toekomst* (Zaandijk, 1984) 7-20.

2 J. Oelkers, *Reformpädagogik. Eine kritische Dogmengeschichte* (Weinheim/München, 1989).

W. F. V. Vanthoor, *Een oog op Holtrop, grondlegger van de Nederlandse monetaire analyse* (Amsterdam: NIBE, 1991, ISBN 90 72122 62 3).

Ruim twintig jaar lang oefende M. W. Holtrop (1902-1988) een bijna ongeëvenaarde autoriteit